

Ali Hatalmış, İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012. 449 s.

Hikmet ULUDOĞAN*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye

E-mail: hkmtly1040@gmail.com

ORCID: 0009-0002-3171-4850

ROR: 045hgzm75

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi: 19 Ekim 2024

Kabul Tarihi: 27 Kasım 2024

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2024

Değerlendirme: Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahievran.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahihilahiyat>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

Kölelik, savaşlarda esir düşenler, ailesi tarafından satılan çocuklar, borçlar karşılığında köle kılınan insanlar ile insanlık tarihinin erken zamanlarından itibaren var olan ve tarihe kalıcı mührünü vuran bir olgudur. Bu kölelik olgusunun İslam medeniyetindeki rolü de büyüktür. Bununla birlikte kölelik diğer medeniyetlerde adaletsiz ve hukuksuz bir sistem taşımaya rağmen İslam medeniyetinde köleler için uygun adli-hukuki şartlar oluşturulduğu ve kölelere siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda görevler verildiği görülmektedir. Tabiri caizse diğer medeniyetlerde kölelerin insan dışı canlılar kadar değeri yokken İslam medeniyetinde kölelerin hür bir insan ile arasındaki haksızlık ve adaletsizlik giderilmeye çalışılmıştır. Emeviler döneminde bu adli ve hukuki şartlar her ne kadar tahrif edilmiş görülsede bu durumun Emeviler döneminin bazı zamanlarıyla sınırlı kaldığını ifade etmek mümkündür. Yazar Dr. Ali Hatalmış'ın eseri de İslam'ın ilk dönemlerinden Emeviler'in son dönemlerine kadar kölelik olgusunun tarihi süreç serencamında tespit edilmesi açısından İslam medeniyetindeki kölelik olgusunun daha net anlaşılması-na kaynaklık etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kölelik, Cariye, İslam Medeniyeti, Emeviler.

Ali HatalmıŖ, Slavery and Concubinage in Islamic Society, Ankara: AraŖtırma Yayınları, 2012. 449 p.

Hikmet ULUDOĞAN*

*Graduate Student, Selcuk University, Institute of Social Sciences, Konya/Turkiye

E-mail: hkmtly11040@gmail.com

ORCID: 0009-0002-3171-4850

ROR: 045hgzm75

Article Type: Book Review

Date Received: 19 October 2024

Date Accepted: 27 November 2024

Date Published: 31 December 2024

Review: This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahilahiyat>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

dergipark.org.tr/en/pub/ahilahiyat

Abstract

Slavery is a phenomenon that has existed since the creation of the world with those captured in wars, children sold by their parents, people enslaved in Exchange for debts, and has left its permanent mark on history. The role of this phenomenon of slavery in Islamic civilization is also great. However, although slavery has an unjust and unlawful system in other civilizations, in Islamic civilization, the most appropriate judicial-legal conditions were given duties in political, economic, social and cultural fields. In other civilizations, so to speak, slaves were not as valuable as non-human beings, while in Islamic civilization, the injustice between slaves and free people were tried to be eliminated. Although these judicial and legal conditions were distorted during the Umayyad period, it is possible to state that this situation was limited to some periods of the Umayyad period. The work of the author Dr. Ali HatalmıŖ is a source for a clearer understanding of the phenomenon of slavery in Islamic civilization in terms of determining the phenomenon of slavery in the historical process from the early periods of Islam to the last periods of the Umayyads.

Keywords: Islamic History, Slavery, Concubine, Islamic Civilization, Umayyads.

Citation: Uludoğan, Hikmet. "Slavery and Concubinage in Islamic Society". *Ahi İlahiyat Dergisi* 3 (December 2024), 65-70.

Kölelik, her ne kadar olumsuz bir durum olarak değerlendiriliyor olsa da insanlık tarihinin doğal seyri içerisinde kendisini geliştirmeyi ve sistemleştirmeyi başarabilen bir olgu olmuştur. Bununla birlikte kölelik eski Mısır'dan eski Yunan'a ve günümüze kadar tarihi süreç içerisinde pek çok uygarlıkta görülen küresel bir sistemdir. Bu küreselliğin aksine Batılı bilim adamları köleliğin İslam'a has bir durum olduğunu ifade etmekte ve eleştiriler sunmaktadırlar. Özellikle bu hususta Emeviler dönemine atıflar yapmaktadırlar. Bununla birlikte Batı medeniyetinin kölelik tarihi ile İslam medeniyetinde görülen kölelik olgusunu mukayese etmeleri neticesinde köle ile h r arasında sınıfsal bir farkın görülmediği uygun hukuki Őartların İslam medeniyetinde tesis edilmiş olduğunu g recekleli yorumuna katılmaktayız. Ayrıca Batılı ilim adamlarının eleştirilerinin Emeviler yönetiminin belli dönemleri ile sınırlı olduğu da ifade edilebilir. *"İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik"* adlı kitapta yazar Dr. Ali Hatalmış'ın özellikle Batılı ilim adamları tarafından kölelik olgusu üzerinden eleştirilere maruz kalan İslam medeniyetindeki kölelerin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarındaki rolünü tespit ettiği görülmektedir. Ayrıca kölelerin rollerinin tespitinde İslam'ın ilk dönemlerinden Emeviler döneminin sonuna kadarki tarihi seyri dikkate almaktadır. Bununla birlikte yazar, eserinde kölelik olgusu hakkında İslam medeniyetine yöneltilen eleştirilerin doğruluk payı olmadığını savunmaktadır. Ona göre, İslam medeniyetinde iddia ettikleri gibi sınıfsal bir fark olarak görülen kölelik olgusu, yalnızca kısıtlı dönemlerle sınırlı kalmıştır. Bu dönemlerde sağlanan uygun Őartların, kendi medeniyetlerinden farklı olarak İslam medeniyetinde mevcut olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yazarın kölelik olgusunu İslam'ın ilk yıllarından Emeviler'in son dönemlerine kadar kapsamlı bir Şekilde tarihi seyri içerisinde kronolojik olarak örnekler ile tespiti eserini önemli kılmaktadır.

Tanıtımını yaptığımız eser Dr. Ali Hatalmış tarafından İslam Tarihi alanında doktora tezi olarak hazırlanan *"İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik"* adlı çalışmadan üretilmiştir. Eser,  ns z (s. 9-13) Sonuç (s. 385-391), Kaynakça (s. 391-411) ve Ekler (s. 411-439) kısımları hariç Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Önsözde eserin telif amacı ve yöntemi ele alınmakta, Giriş bölümünde araştırmanın kaynakları, kölelikle ilgili temel kavramlar ve terimler vurgulanmaktadır. Bununla birlikte farklı uygarlık ve dinlerde kölelik başlığı altında kölelik kavramının ilk kullanıldığı uygarlığın tespit edildiği, hangi uygarlıklarda var olduğu meselesi ile birlikte köleliğin Yahudilik, Hristiyan geleneği ve İslam dinindeki konumunun belirlendiği görülmektedir.

Yazar, Giriş bölümünde eserini hazırlarken kullanmış olduğu kaynakları hadis, siyer, meg zi, tarih kitapları, biyografik eserler ve sözlükler başlığı altında tasnif etmektedir. Eser boyunca bu kaynakların kullanımı da açıkça görülmektedir. Bununla birlikte yazar kölelikle ilgili temel kavramlar başlığı altında kul kavramının zamanla köle kavramına dönüştüğünü, köle kavramının terim olarak her türlü yasal, iktisadi, sosyal haklarından mahrum edilen ve bu haklar bakımından diğer h r insanlardan aşağı statüde bulunan kimseler olarak tanımlandığını belirtmektedir. Ayrıca Arap dilinde köle kavramının h r ve köle kişiler için kullanılan "abd", kadın ve geç kiz köleler için "cariye", Kur'an'da iki yerde geçmekte olup sözlükte h rl ğ  elinden alınan kimse olarak tanımlanan "eme" olmak üzere farklı terimlerde karşılık bulduğunu belirterek terimler arasındaki ince detaylara değinmektedir. Bununla birlikte h s , mevl , gul m ve kayne yazarın Arap dilinde kölelik anlamında kullanıldığını belirttiği diğer ifadeleridir (s. 13-31).

Yazar, “Çeşitli Din ve Uygarlıklarda Kölelik” başlığı altında köleliğin insanlığın ilk zamanlarına dayandığını, ilk kez köle kavramının Sümer kentlerinde “Kis” şeklinde adlandırılan şehirde dokumacılık yapan kadın köleler için kullanıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte eski Mısır ve eski Yunan’dan Roma’ya kadar olmakla birlikte eski Türklerde ve cahiliye dönemi Arap toplumunda köleliğin görüldüğünü vurgulamaktadır (s. 31-36).

Yazar, “Dinlerdeki Kölelik” başlığı altında kölelik kavramının İbranicede “evced” kelimesi ile karşılık bulunduğunu ve Yahudi geleneğinde köleliğin mevcut bir durum olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar, her ne kadar Tevrat’ta köleliği kaldıran bir emir olmasa da efendilerin köleleri üzerindeki haklarında Hz. Mûsâ şeriatında sınırlandırmalar mevcut olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yazar, İbrani hukukunda köle olarak görülebilecek kimsenin Yahudi olmaması ve yabancı milletten olması gerektiğine değinerek Yahudilerin kendi dindaşlarını eşit bireyler olarak gördüklerini vurgulamaktadır. Hristiyan geleneğinde ise kölelik sisteminin hayatın doğal akışından görüldüğünü, İncil’de tüm insanların kardeş olduğu bildirilmesine rağmen köleliğin kaldırılmadığını ama köle ve efendi arasındaki ilişkinin saygı ve sevgiye dayandığını zikretmektedir (s. 37-40).

Yazar, İslam dininde Kur’ân ve sünnetten köleliğe dair deliller getirerek fakihlerin sadece savaşlarda esir alınan gayrimüslimleri köle ve cariye olarak gördüklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte diğer uygarlık ve dinlerin aksine İslam medeniyetinde var olduğu iddia edilen kısıtlı dönemlerdeki kölelik için en iyi şartları ve sınırlandırmaları İslam dininin sunduğunu belirtmektedir. Ona göre İslam dini köleliği en uygun şartlara bağlamıştır ki köle azat etmeyi evla görmesi bu duruma örnektir.

İslam dininin kölelik anlayışını zikreden yazarın İslam hukukundaki fikhî konulara değinerek köleliği değerlendirmeye tabi tuttuğu görülmektedir. Cariyelere nafaka verilmesi, canının ve malının güvence altına alınmasını isteyen kimseye Müslüman olan kölenin aman verme yetkisine sahip olması, Hz. Peygamber’in kölelerin şikâyetlerini dikkate alması, Hanefîlerde köleye fitir sadakası verilebilmesi, bayram namazının Şâfiî’lerde köleler için de sünnet olarak kabul görmesi bu hususta sunduğu fikhî hükümlerdir. Bununla birlikte yazar örnek olarak sunduğu bu fikhî hükümleri “İslam Hukukunda Kölelik” olarak tek başlık altında ifade etmektedir (s. 40-88).

Yazar, “Siyasi ve İdari Hayatta Köle ve Cariyeler” adlı ilk bölümde kölelerin önemli siyasi görevler üstlendiğini ifade ederek bu hususu Hz. Peygamber döneminden Emeviler’in sonuna kadar olan dönem içerisinde örneklerle tespit etmektedir. Bununla birlikte kölenin gelebileceği üst düzey görevlerden en önemlisinin vezirlik olduğunu belirterek vezirlik görevini valilik, hâciplik ve posta görevi olarak üç sınıfa ayırmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Nadîr gazvesine çıkarken azatlısı Zeyd b. Hârise’yi Medine valisi olarak tayin etmesi ve Emeviler’de Mervân b. Hakem’in Muhammed b. Ebû Süheyl’i hâcîp olarak tayin etmesi bu hususta ifade ettiği örneklerdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir’in hicreti esnasında Hz. Ebû Bekir’in kölesi Fûheyri’nin Mekke’deki haberleri taşıması da posta görevine sunduğu örnekler arasındadır. Ayrıca eserde kölelerin hızla büyüyüp gelişen İslam devletlerinde farklı memur görevleri ile vazifelendirildiği de ifade edilmektedir (s. 89-174).

Yazar, “Ekonomik Hayatta Köle ve Cariyeler” başlıklı ikinci bölümde İslamiyet’in ilk zamanlarından Emeviler’in sonlarına doğru hızla gelişen ve büyüyen İslam devletlerinde refahın yükselmesi ile kölelerin nüfusunda artış olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Emeviler döneminde

tarımın gelişmesi ve yeni iş alanlarının kurulması ile çalışacak işçi sınıfı ihtiyacı doğduğunu ve nüfusu artan köle sınıfının bu alanlar için en ucuz iş gücü olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Emeviler dönemi ile birlikte hızla genişleyen İslam coğrafyasının çeşitli noktalarında farklı köle pazarlarının kurulduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte yazar, kölelerin ekonomik açıdan genel nitelikleri başlığında kölelerin kurulan köle pazarlarında ırklarına ve niteliklerine göre farklı fiyatlarda satıldığını zikretmektedir. Güzellik, siyasi ve askeri alandaki yetenek ve doğurganlık oranı bu niteliklere sunulan örneklerdir (s. 175-230).

Yazar, “Sosyal Hayatta Köle ve Cariyeler” başlığı altında İslam’ın ilk yıllarından Emeviler’in sonuna kadarki süreçte kölelerin nüfus bakımından artışlarını ve aile hayatı gibi sosyal hayattaki rollerini tespit etmektedir. Bununla birlikte yazar, kölelerin Emeviler’in kuruluşunda olumlu bir katkı sağladığını ifade etse de kölelerin aile içi hayata cariye olarak girmeleriyle hanedan savaşlarının gerçekleşmesine sebep olduklarını belirtmektedir. Ayrıca Emeviler’in baskıcı mevâlî politikasının köleler nezdinde tepki oluşturmalarının Emeviler’in yıkılışında etkili olduğuna da değinmektedir. Halifeliğin saltanata dönüşmesiyle başlayan ve Emeviler’in son dönemlerinde artan isyanlara ikinci sınıf muamelesi gören mevâlî olarak adlandırılan kimselerin destek verdiği bilinen bir gerçekliktir. Bu gerçeklik karşısında yazarın, Emeviler’in yıkılışında mevâlîlerin etkili olduğunu düşündüğü yorumuna katıldığımızı ifade etmek isteriz.

Yazar, “Sosyal Hayatta Köle ve Cariyeler” başlığı altında kölelerin eğlence ve sanat alanında gündelik hayatta büyük rol oynadığını ifade ederek müzisyen ve şair köleleri adları ile birlikte zikretmektedir (s. 231-356).

Yazar, “İlim, Kültür ve Sanat Hayatında Köleler ve Azatlılar” başlığı altında kölelerin şiir, edebiyat ve tercüme gibi alanlara, dini ilimler ve diğer ilimlere önemli katkılar sağladıklarını belirterek bu konuda tarihi verilerden örnekler sunmaktadır. Bununla birlikte Emeviler’in son dönemlerinde yaşayan yazar Abdullah İbn Mukaffa’ adlı edebiyatçının (142/759) “*Kelîle ve Dimne*” adlı eseri edebiyat alanında; mevâlîden Ebû Hanîfe’nin fıkıh ilminde ön plana çıkması da dini ilimler alanında kölelerin otorite kurduklarını ifade ettiği örneklerdir (s. 357-384).

Sonuç olarak eser hakkındaki kanaatimizi şöyle belirtebiliriz;

Yazar, eserini tarihi, dini ve edebi temel kaynaklardan yararlanarak İslam medeniyetinin ilk dönemlerinden Emeviler döneminin sonuna kadarki tarihi süreç içerisinde sistematik ve kapsamlı bir analizle oluşturmuştur. Ayrıca yazarın, İslam hukukundaki kölelerin durumu hakkında sunduğu fikhî hükümlerin ibâdât, muâmelât ve ukûbât konularını içerdiği görülmektedir. Bu sebeple yazarın örnek olarak sunduğu fikhî hükümleri tek başlık altında ifade etmesine rağmen her bir örneği ibâdât, muâmelât ve ukûbât olarak üç başlıkta sunmasının konunun daha sistematik şekilde anlaşılmasına yararlı olacağı tavsiyesinde bulunmak isteriz. Bununla birlikte eserin İslam kültür ve medeniyeti üzerine özellikle toplumsal alanda yapılacak yeni çalışmalara yol gösterecek nitelikte bir eser olarak kullanılması da makuldür.

Hikmet Uludoğan

Kaynakça

Hatalmış, Ali. *İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.